

Fóris Ágota

Kutatásról nyelvészeknek

(Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 2008. 239 pp.)

ISBN: 978-963-19-6323-6)

Tamás Dóra

E-mail: tamas.dora@t-online.hu

A *Bevezetés a tudományos kutatás módszertanába* alcímet viselő, a tudományos kutatás és a tudományos eredmények közlésének kérdéseit ismertető tankönyv több szempontból is hiánypótló kiadvány. Korábban ugyanis nem jelent meg magyar nyelvű, a nyelvészet egésze felől közelítő, annak különböző tudományágait átfogó, az általános elméleti és módszertani alapokba bevezetést nyújtó, azaz a nyelvészeti kutatások módszertani alapjait összefoglaló kézikönyv.

A könyv további és talán még hangsúlyosabb újdonsága abban rejlik, hogy a szerző a természettudományok felől közelíti meg e területet, melyeknek kutatási módszereit gyakran támpontnak tekintik a nyelvészeti tudományágak kutatói. Ráadásul mindezt „bennfentesként” teszi, hiszen fizikusi tanulmányai és nyelvész képzettsége egyaránt segítik őt e párhuzamos látásmódban. Ennek szükségességét azzal indokolja, hogy a tudományos kutatás alapelvei egységesek. Ezt támasztja alá Lévy (2008) véleménye is, aki szerint a természettudományok példája irányt mutathat a humán- és társadalomtudományok számára, mivel metanyelvük formalizált, koherens, széles körben elfogadott a tudományos közösségen belül, és az elméletek megsokszorozódása ellenére is közös marad, továbbá megfigyelési eszközeik rendkívül fejlettek és állandóan továbbfejlődnek. Ezzel szemben „a humán- és társadalomtudományoknak nincs közös kulturális univerzuma” (Lévy 2008:10), zűrzavar uralkodik, nincs egységes, összehangolt metanyelvük, és a mérés is jelentős gondokat okoz. „A tudományágak továbbra is feldaraboltak. A tudományágakon belül a paradigmák konfliktusai gyakorta korlátozzák a gyümölcsöző vitákat. Még a véleménykülönbségek természetéről is nehéz időnként egyezsége jutni. A megfigyelés eszközei a tervezés szintjén kevéssé fejlettek” (Lévy 2008:10). Ennek fő negatív következményeként Lévy (2008) arra mutat rá, hogy „a humán tudományok kutató közössége által felhalmozott jelentős tudás és szakértelem «implicit» marad és nehezen terjeszthető” széles körben a tudományos közösségen kívül, és ezzel gátolja a megfelelő szintű együttműködést az emberiség előtt álló különböző problémák megoldása érdekében.

Kiemelendő továbbá, hogy a tankönyvet nemcsak az oktatói és kutatói habitus egysége hatja át, hanem a terminológus rendszerező, az alapoktól induló és az alapfogalmak tisztázását elsődlegesnek tekintő szakember szemléletmódja is segíti az olvasót a kutatómódszertan alapkérdéseiben való gondolkodásban.

A kézikönyv megírásához azok a kutatómódszertan-órák szolgáltatták az ötletet, amelyeket a szerző alkalmazott nyelvészet szakos hallgatóknak tartott. Véleménye szerint „az alkalmazott nyelvészet fogalmi rendszerében található ellentmondások feloldása a hagyományos kutatás elveinek, módszereinek az egységes elemzésén keresztül tehető meg” (Fóris 2008a:7).

Ennek megfelelően az *első fejezetben* olyan alapfogalmak ismertetésére kerül sor, mint a tudomány, a tudományosság, a tudományos kutatás, a tudomány osztályozása, a tudományos kutatás céljai és eszközei, valamint az általános tudományosság kérdésköre. Mindezeket megvizsgálja a tudományos-technikai robbanás gyorsuló folyamatában végbemenő paradigmaváltás szemszögéből is. Rávilágít a tudományos kutatás fejlődésének kettős tendenciájára, amely szerint az egyes kutatási feladatok megoldásában egyfelől egyre jelentősebb az interdiszciplináris együttműködés szerepe, másfelől az egyes feladatok egyre szűkebb területeken egyre mélyebb specializálódást kívánnak meg. Már bevezeti a következő fejezetben részletesen tárgyalt kérdéskört, vagyis a nyelvészet osztályozási módjait és lehetőségeit, bemutatva a különböző álláspontokat például a nyelvészet kettős, elméleti és alkalmazott nyelvészeti ágakra való felosztásával kapcsolatban és az ebből származó ellentmondásokat. Kifejti, hogy a természettudományokban az „általános” jelzővel szereplő tudományok tartalmukat tekintve bevezetést adnak az adott tudomány alapjaiba.

A *második fejezetben* a tudományos kutatás osztályozási kérdéseinek és lehetőségeinek részletes elemzését párokba rendezve tárgyalja: alap- és alkalmazott kutatás, elméleti és empirikus, induktív és deduktív, kvalitatív és kvantitatív, primer és szekunder kutatás. Az osztályozásnál nemcsak a természettudományokra jellemző felosztást veszi figyelembe, hanem az innovációs törvényt is. Eszerint a kutatási cél alapján két nagy csoportot szokás megkülönböztetni: az alap- és az alkalmazott kutatást. Ez a felosztás azonban hordoz magában kettősséget, hiszen minden alapkutatásban megtalálhatók az alkalmazás jegyei is. Felhívja a figyelmet arra, hogy a *nyelvészeti alapkutatás* nem azonos sem az elméleti nyelvészettel (amelyet művelői az alkalmazott *elméleti módszerről* neveztek el), sem az általános nyelvészettel. Az alapkutatás csoportjába az alapismereteket feltáró kísérleti és elméleti kutatásokat sorolják. Az alkalmazott nyelvészettnek, amely a *kutatási célról* kapta elnevezését, szintén vannak elméleti ágai, feladata új ismeretek szerzése konkrét feladatok megoldásához, kiinduláshoz pedig felhasználja az alapkutatások eredményeit, módszereit és eszközeit.

A szerző azért, hogy betekintést enged a természettudományokban alkalmazott kutatási módszerek világába, hangsúlyozza a kvalitatív kutatás jelentőségét és létjogosultságát, segít abban, hogy ne a kvantifikálhatóságot tekintsük a tudományosság fő mércéjének, hiszen a természettudományokban sem minden esetben a számszerűsíthetőség a döntő. Eszerint téves a kutatás elméleti jellegét kizárólagosan a matematikai formalizmus alkalmazásához kötni vagy akár a matematika numerikus módszereivel azonosítani. Így elkerülhető annak csapdája, hogy a nyelvész jobban ragaszkodjon a statisztikai módszerekhez, mint maguk a természettudományok művelői, és segít eldönteni, hogy hol indokolt valóban azok alkalmazása.

Véleményünk szerint a kvalitatív kutatások – azaz a nyelvi jelenségek minőségi vizsgálata – például a fiatal tudományágnak számító fordítástudomány területén is jelentős eredményeket hozhat, bár napjainkban gyakran megköti a kutató kezét Toury (1980, 1995), a tudományág egyik kiemelkedő képviselőjének kijelentése, amely szerint a fordítástudomány feladata nem annak előírása, hogy milyen normákat kell követniük a fordítóknak, hanem annak leírása, hogy általában hogyan fordítanak a fordítók. Bizonyos területeken azonban nélkülözhetetlenné válik a normatív szemléletmód, mint például a fordítás és a terminológia határterületein vagy éppen a fordítás oktatása terén (Heltai 2005). Lehetséges, hogy a fordítástudományban azért tudott olyannyira eluralkodni e leíró nézet, mivel – ahogyan azt a szerző írja – azoknak a nyelvtudományi ágaknak, amelyek nem hordják nevükben a „nyelvészet” szót, gyakran megkérdőjelezzik a nyelvészethez való tartozásukat, különálló diszciplínaként kezelve azokat. Ez nemcsak a fordítástudományra, hanem a lexikográfia vagy a terminológia nyelvészeti ágára is jellemző. További lehetséges ok az egységes elméleti keret hiánya bizonyos tudományágakban – véleményünk szerint ez vonatkozhat a fordítástudományra is –, amely szintén indokolhatja a statisztikai adatok gyakori alkalmazását.

A *harmadik fejezetben* tárgyalja a szerző az elmélet fogalmát, az alapfogalmakat és az alaptételeket, a definíciót, a mérést, az osztályozást, az absztrakciót, a hipotézist, a modellt, a kódot, az algoritmust és a hálómódellet. A fentiek közül a *hipotézis* kérdéskörére érdemes kitérnünk, hiszen a kutatómódszertan egyik kulcsfogalma. A szerző szerint a hipotézis az iránytű szerepét tölti be, és kétféleképpen értelmezhető: egyfelől mint munkahipotézis vagy nullhipotézis, amely kiindulásként szolgál a kutatás kezdetén, azonban a munka során célszerű elfelejtkezni róla, nehogy befolyásolja annak eredményét; másfelől mint tudományos hipotézis, vagyis olyan még nem igazolt tétel (vagy elmélet), amely hosszú évek kutatásait követően vetődik fel egy adott kutatóközösségen belül mint lehetséges törvényszerűség. Ehhez még hozzáfűznénk azt a hipotézisfajtát, amely az elvégzett kutatás eredményeként (lásd doktori értekezés) a bizonyított állítások (tételek) mellett merül fel mint további bizonyítandó vagy cáfolandó feltételezés. A fenti példa igazolja, hogy definiálni szükséges még az alapfogalmakat is, nem elegendő pusztán példákra és szokásokra hagyatkozni. A mérés meghatározása szintén elgondolkodtató, hiszen nemcsak kvantitatív, hanem kvalitatív mérés is létezik. A mérés kérdéskörét a szerző egyébként egy későbbi tanulmányában részletesen kifejti (Fóris 2008).

A *negyedik fejezet* az adatgyűjtés és az adatfeldolgozás legfontosabb módszereit ismerteti. Kevésbé részletekbe menően, mint a nyelvészek számára támpontként kezelt statisztikai eljárásokat ismertető pedagógiai szemléletű alapművek (Falus 2000, Falus–Ollé 2008), amelyek korábban szinte kizárólagos útmutatást jelentettek, viszont annál erősebben dominál az átfogó és rendszerező szemléletmód, amely segít a kutatás fajtájának megfelelő módszer kiválasztásában. Ez a fejezet kitér az általános követelményekre (pontosság, megismételhetőség és objektivitás), beszámol a megfigyelésről, a kísérletről, az esettanulmányról, az interjúról, a kérdőíves adatfelvételtől, a publikált ada-

tok másodelemzéséről, a forráselemzésről, a mintavételről, a korpuszról és a hibaszámításról.

Az *ötödik fejezet* témaköre az eredmények közzlése, azaz a publikáció. A szerző felsorolja és részletesen ismerteti annak típusait: a folyóiratban megjelenő tudományos közleményt, a kritikát (ezt kritikai recenzióként is szokás emlegetni), a recenziót (avagy informatív recenziót), az előadást tudományos konferencián, a könyvet (monográfia, tankönyv, gyűjteményes kötet), a doktori értekezést, a szakdolgozatot és a kutatási beszámolót. Felhívja arra a figyelmet, hogy milyen kritériumokat érdemes figyelembe venni az eredmények közzlésénél, például tájékoztat a folyóiratok értékrendjéről (lásd lektorált és referált folyóirat), a citációk jelentőségéről, a konferenciák típusairól, az idézésről, az eredmények értékeléséről (tudománymetria) és a viták szerepéről a tudományos kutatásban. Szerencsés, hogy a fentiek ismertetésekor megnevezi azok angol nyelvű megfelelőit is (pl. a referáló folyóirat angol elnevezése az *abstracting journal*). Ehhez a fejezethez kapcsolódik a kötet függelékében a MANYE hivatkozási útmutatója, amely gyakorlati megközelítésével segíti a kezdő kutatókat a tudományos közlemények megírásában.

A *hatodik fejezet* általános betekintést ad a kutatás jogi kérdéseibe a törvények ismertetésével (lásd szerzői jogi törvény, szabadalmi törvény, innovációs törvény, akadémiai törvény, felsőoktatási törvény) és felveti a kutatói etika kérdéseit.

A kutatás gazdasági vonatkozásairól szól a *hetedik fejezet*, míg a *nyolcadik fejezet* a kutatás és az oktatás kapcsolatát elemzi az egyetemi képzés szerkezete, a végzettségek és tudományos fokozatok bemutatásával.

A könyvet a közérthető stílus teszi olvasmányossá, a megállapításokat számos példa kíséri, amelyeket a szerző nemcsak a nyelvészettől vagy a természettudományoktól kölcsönzött (pl. kísérletek, kiadványok, projektek), hanem még közéleti eseményeket is említ. A kötet tartalmaz továbbá kutatástörténeti ismereteket is a kutatási szemléletmód alakulásáról. A részletkérdések után érdeklődők számára pedig felsorolja a további szakirodalmat. A tankönyvet a keresés megkönnyítése végett tárgymutató zárja.

A kiadványnak többletértéket ad, hogy többféle szemléletmód szerencsés ötvözete, hiszen nemcsak a nyelvészet területén jártas, hanem a természettudományokban is otthonosan mozgó szakembertől kapunk képet arról, hogy a természettudományokban hogyan folyik valójában a kutatás. Mindebben a könyv előnyére válik a végig úgyszintén domináns, terminológus szemléletmód, amely elősegíti az alapok tisztázását, rendszerezését, és ezzel hozzájárulhat a nyelvészet különböző ágainak egységesítési törekvéséhez, a fogalmi ellentmondások feloldásához, az egységes értelmezés eléréséhez a kutatási módszerekben. Ahogyan Arntz, Picht és Mayer (2009) megállapítja, az egységes fogalmi és terminológiai alapok megteremtésének nem kizárólag a terminológiai munka szempontjából van jelentősége. Minden tudománynak, szakterületnek ki kell dolgoznia, rendszerbe kell foglalnia fogalmait és jelölőit, azaz terminusainak összességét. A rendszerbe foglalt alapok nélkül egyetlen terület szakemberei sem képesek egymás mélyreható és kölcsönös megértésére. Ez alól a nyelvészet sem képez kivételt.

A könyvet egyetemi hallgatóknak (BA, MA) és kezdő kutatóknak (PhD) egyaránt ajánljuk. Véleményünk szerint azoknak is segítséget nyújt – vagy akár vitaindító jelleget is ölthet –, akik a tudományos gondolkodás formálásában aktívan részt vesznek, éppen ezért tankönyvként és kézikönyvként egyaránt forgatható.

Irodalom

- Arntz, R. – Picht, H. – Mayer, F. 2009. *Studien zu Sprache und Technik. Einführung in die Terminologiarbeit*. Hildesheim, Zürich, New York: Georg Olms Verlag.
- Falus I., 2000. *Statisztikai módszerek pedagógusok számára*. Budapest: Okker Kiadó.
- Falus I., Ollé J. 2008. *Az empirikus kutatások gyakorlata*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Fóris Á. 2008a. *Kutatásról nyelvészeknek*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Fóris Á. 2008b. A mérés szerepe a nyelvtudományi kutatásokban. *Magyar Terminológia* 1. évfolyam, 2. szám. 167–188.
- Heltai P. 2005. A fordító és a nyelvi norma II., *Magyar Nyelvőr* 129. évfolyam, 1. szám. 30–58.
- Lévy, P. 2008. Az értelmiség új felelőssége a kommunikáció korában. *Információs társadalom* 8. évfolyam, 4. szám. 8–11.
- Toury, G. 1980. *In Search of a Theory of Translation*. Tel Aviv: Porter Institute.
- Toury, G. 1995. *Descriptive Translation Studies and Beyond*. Amsterdam and Philadelphia: Benjamins.